

ויש לבאר מדוע הוצרכו להאריך כאן, והלא דבר מפורסם הוא בגמרא שספק-טבל חייב לעשר מספק? — אלא בא להשמיענו שאע"פ שחייב לתתם לכהן מספק, ואינו נוטל ממנו דמים על הפירות, בכל זאת אינו נותן לו בטבלו, והכהן יפריש, שהרי אסור לשלוח טבל, אלא מפריש תחילה ואח"כ נותנו לכהן. (עפ"י חז"א מעשרות ז, יח. וכן כתב הרש"ש, שהישראל מעשר. ואולם בתורי"ד כתב שהכהן צריך לעשר ולא הישראל. וע' שער המלך ריש הל' מעשר. וצ"ע).

'אלא מעשר ראשון דלוי הוא, למאן יהיב ליה?' — ואין לומר יתננו ללוי, והלוי ימכרנו לכהן — שיש לחוש שאם ניתן ללוי, שמא יאכלם ונמצאו ביכורים נאכלים לזרים. (תוס' הרי"ד)

'קרייה לא מעכבת. ולא? והאמר ר' זירא כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו ושאינו ראוי לבילה מעכבת בו?' — מכאן מוכח שגם דבר ש'אינו ראוי' מצד הספק, כיון שבסופו של דבר א"א לקיים המצוה — מעכב. (וע' תורי"ד, ריטב"א, תוס' זבחים עה. מנחות סב ועוד. וע' בתוס' נדרים יט: ד"ה על — בתירוץ השני, ובפרוש החזו"א לדבריהם; שאגת אריה — לז; המאיר לעולם דף כה ע"ב; חדושי הגרז"ר בענגיס ח"ב סז, יד; אור שמח — מאכ"א טז, ז; אגרות משה אה"ע ח"א קנח וי"ד ח"ג קכד, ה; הר צבי — יבמות מא: זבחים עד: וע"ע במובא בפסחים פט וביבמות מא:).

'קריאה מעכבת' שאמרו כאן — כלומר, מעכבת את אכילת הביכורים. וקושיית הגמרא היאך מחייבים חכמים להביא ביכורים שאינם ראויים לאכילה, הרי לא חייב הבורא להביא ביכורים כי אם לתתם לכהן לאוכלם. (תורי"ד. ומש"כ 'מעכבת' — האכילה, כ"מ ברשב"ם וכ"כ הרמב"ם — ביכורים ד, ד. וע' בזה בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"ג קכד, ה.

והנה, זה שאינם ראויים לקריאה — מדרבנן הוא. משום דמחזי כשיקרא או גזירת הפרשת תו"מ, כדלהלן. ואפשר ששאלת הגמרא שמדרבנן הוו ביכורים שאינם ראויים לקריאה. ומדרבנן לא קיים המצוה. ואולם מדברי הרי"ד שפרש השאלה מדוע חייב להביא ביכורים כאלו, משמע שאף מדאורייתא אין חיוב. ואכן דנו האחרונים לומר שדבר שאינו ראוי מדרבנן נחשב 'אינו ראוי' גם מדאורייתא. וע' במובא ב'יוסף דנת' ב"ק עא — חוברת יז).

על גדרי דין 'קריאה' בביכורים — ע' בחדושי הגרז"ט ('השלם' — קפד).
על דברי התוס' כאן בענין חיוב נתינת תרומות ומעשרות בספק — ע' תוס' בכורות ט: ד"ה אפקועי ומהרי"ט אלגאזי שם; שער המלך — מעשר ט, ב; שערי ישר ה, ז; חדושי הגרז"ר בענגיס ח"ב יג, ב.

דף פב

'אמר ליה: משום דמחזי כשיקרא. רב מרשיא בריה דרב חייה אמר: דלמא אתי לאפקועינהו מתרומה ומעשר' — ויש נפקותא בין הטעמים, באופן שחייב בהבאה בודאי, והספק אינו אלא על הקריאה, (כגון ביבש המעין ונקצץ האילן, שנחלקו ר' יהודה ותכמים אם מביא וקורא או מביא ואינו קורא, ובהנחה שננקוט שיש ספק כמי הלכה) — שלפי הטעם 'מחזי כשיקרא', אף כאן מחזי כשיקרא. ולפי הטעם דלמא אתי לאפקועינהו מתרומה ומעשר, כאן לא שייך לומר כן, כי באמת הם פטורים מתו"מ, שהרי הם ביכורים ודאי, אלא שנפטרו (אולי) מקריאה. ונראה להלכה שיש לנקוט שאינו קורא אף בזה. (עפ"י שאגת אריה — כג)

'וליהוש דלמא מסקא ארעא שירטון ואמר ליה, תלתא זבינת לי ואית לי ארעא?' — אף על פי שניתן לחפור ולהיווכח שהכל יוצא מאילן אחד — קושיא זו היא לפי המסקנא דלהלן (פג). שגם הקונה ג' בדים היוצאים מאילן אחד ומרוחקים זה מזה, ונראים (ע"י העלאת פני הקרקע) כשלשה אילנות — קנה קרקע. (ראשונים. וכן כיוון הרש"ש).

— גם אם ננקוט שכאשר המוכר והקונה מתווכחים ביניהם אם מכר לו שלשה אילנות, או מכר לו שנים ואחר כך עלה שירטון — הלוקח צריך להוכיח דבריו, אף על פי כן יכול המוכר לטעון שאינו חפץ להתעצם עמו בדין ובמריבה על כך. (ראשונים. וכן נקטו הפוסקים (רטז, ח) עפ"י הרמב"ן, בויכוח בין הקונה והמוכר אם גדלו הענפים וצריך לשפות, אם לאו — על הלוקח להוכיח. וע' רשב"א, ריטב"א ור"ן. וראה בענין זה בחדושי הגר"ט — כתובות, כד).

'אלא אמר רב נחמן יקוץ. וכן אמר ר' יוחנן יקוץ' — רשב"ם לא גרס 'אלא'. ואי גרסינן יתפרש כך: כל מה שמחלק ר' יוחנן בין רואה פני חמה ללא רואה, אינו מוסב, כפי שסברנו מתחילה, על כל דין המשנה אלא כן הוא החילוק לענין קציצה, אבל משנתנו מתפרשת לאו דוקא לענין קציצה אלא גם בשיעור אחר לקיים. 'וכן אמר ר' יוחנן יקוץ', היינו בהמשך לדבריו על רואה פני חמה אמר שלא נתכוון לשיעור זה אלא אם בא לקוץ. אך קשה שא"כ היה לו לש"ס לומר שיעור אחר בשלא בא לקוץ. ואולי ממילא נשמע שהוא כל שאין חשש שרטון.

ויעוין ברבנו גרשום שכתב 'כול בעל הקרקע לכופו לקוץ' ומשמע דמן הסתם אינו קוצץ (שלא כנראה מרשב"ם), ולפי"ז יש לומר דבאמת אין צריך שיעור, דלאו ברשיעי עסקינן, ואם דורש הלה לקוץ שואלין אותו מה ראית על ככה, ואם טוען שחשש לשרטון ונראים דבריו כנים, הדין עמו, (ואם לא תבע ולבסוף העלה שרטון וטעין הלה ג' זבנת לי, איהו דאפסיד אנפשיה, כמי שלא מחה ג' שנים). ועיין. (בדרך טובים).

'הרי זה קנה תחתיהן וביניהן וחוצה לתן כמלוא אורה וסלו' — מדברי הרמב"ם (בכורים ב, ג) נראה שלא קנה קנין מוחלט את גוף הקרקע, (ואין יכול לחפור בה בורות וכדו') אלא רק קנה בה זכות לזריעה ולנטיעה, והרי היא בטלה לאילנות, להחשב 'שדה אילן', ולענין ביכורים די בכך להחשב 'אדמתך', כיון שיש לו זכות לנטיעה וזריעה לעולם, הגם שלא קנה את גוף הקרקע לגמרי. (עפ"י חדושי הגר"ח הלוי — בכורים שם; שו"ת שבט הלוי ח"ד רי. וע' קהלות יעקב — לעיל ס' טז).

(ע"ב) 'מדברי רבינו נלמד, שלשה הוא דאין לו דרך, הא שנים יש לו' — מדברי הרשב"ם נראה שיש לגרוס בדברי ר' אלעזר 'השתא דרך אין לו דארעא אחריתי היא, אורה וסלו יש לו?' (והשאר נמחק). כי לפי גרסתנו (שכך כנראה גרסו התוספות), לא מוזכר בדברי ר' אלעזר טעם דארעא אחריתי, כי התירוץ 'דרך אין לו דארעא אחריתי...' אינו מדברי ר' אלעזר. (עפ"י מהרש"ל, וכבאור ר"ב רנשבורג — בסוף המסכת. ע"ש. וכן גרסו ופרשו הרי"ד והריטב"א ז"ל).

'לימא ר' אלעזר לית ליה דשמואל רביה, דאמר שמואל הלכה כר' עקיבא... — וכן נשאר למסקנא שאמנם לית ליה דשמואל רביה. ובאמת אין זה תימא כל כך, שהרי גם רב רביה דר"א (כמבואר בחולין קיא: עירובין סו. כתובות עז. ועוד), ורב סבר דאין הלכה כר' עקיבא (לעיל סד סוע"ב). ומ"מ כיון שקיבל משניהם, מן הסתם יש לצפות שינקוט כשמואל בדיני ממונות וכפי שאנו נוקטים

להלכה. או משום שהיה לו במקום הזה לתפוס דעת שמואל ולא רב, כדי לקיים דברי ר' יוחנן, רבו המובהק אחר שעלה לא"י. וק"ל. (בדרך טובים)

'הנוטע את כרמו שש עשרה אמה על שש עשרה אמה — מותר להביא זרע לשם. אמר רבי יהודה: מעשה בצלמון באחד שנטע את כרמו שש עשרה על שש עשרה אמה והיה הפך שער שתי שורות לצד אחד וזורע... והתירוהו' — שיטת הרשב"ם והתוס' כאן, שאם לא הפך את הענפים, גזרו להחשיבו 'כרם', כאילו נטוע בתוך ט"ז אמה, הגם שמדין תורה מודדים ט"ז מן העיקר ולא מן הענפים, אסור מדרבנן לזרוע ונחשב ככרם. ולפיכך, כאשר הפך את השער ובא לזרוע במקום הנזר, צריך להרחיק ד' אמות כדין הבא לזרוע מחוץ לכרם.

ואולם מדברי הרמב"ם (בפירוש המשנה — כלאים ד,ט. וכן משמע מחיבורו, שלא הזכיר כלל הפיכה) מבואר, שאין הענפים מפסידיים את ההפסק, וזה שהפך — כדי שיוכל לזרוע כולו, כי תחת הענפים ממש — אסור לזרוע. ואין צריך להרחיק כדי עבודת הכרם. (ע' חזו"א כלאים י,יא. ומש"כ שזורע את כולו, כלומר, מלבד ו' טפחים שמרחיק סמוך לגפן כגפן יחידית. (או ג' טפחים — לדעת ר"ע. כלאים ו,א). וכן כתבו הר"ד כאן והר"ש והרב מברטנורא — כלאים שם. וע"ע רש"ש כאן ולהלן פג. ובהגהות ר"ש מדעסויא; ובחזו"א חו"מ לקוטים לדף פב: ואיסור זריעה תחת הענפים ממש — כתבו התוס' שהוא מדרבנן. ומגדולי הפוסקים היו שהתירו כשהענף גבוה י' טפחים (ובגפן בודדת — ו' טפחים). וע' בזה להלכה ולמעשה בחזו"א כלאים יג,ח ובשו"ת שבט הלוי ח"ח רלד, ב).

דף פג

'כרם הנוטע על פחות מד' אמות אינו כרם, דברי רבי שמעון. והכמים אומרים: כרם, ורואין את האמצעיים כאילו אינן' — הרשב"ם כתב בסברת חכמים, שחומרא היא לענין כלאים. ואמנם לעיל (לז): תלה ר' יורא באותה מחלוקת את דין המוכר אילנות רצופין — האם יש לו קרקע, שרואים האמצעיים כאילו אינם, או כיון שעומדים ליעקר, אין לו קרקע.

ואמנם, לפי מה שכתב הרא"ש שם (בדעת הר"ף) שרבא חלק על ר' יורא, ולשיטתו, כולם מודים לענין קניה שלא קנה קרקע — אתי שפיר. (עפ"י רש"ש. וע' בחדושי ר' מאיר שמחה שהעיר משם ולא תרץ. וע"ע במש"כ שם). וע' שו"ת רשב"א ח"ז קפח — שנהגו לסמוך על ר"ש לזרוע בכרם כאשר אין בין תלם לתלם ד"א).

'הרכובה שבגפן — אינו מודד אלא מעיקר השני' — הר"ש משאנץ (כלאים ז,א) פרש רכובה לשון הרכבה, כרשב"ם, אלא שפרש 'מן העיקר השני' — מן היחור המורכב, שהוא פחות עבה מהעיקר הראשון, המקורי.

'בעי רבי ירמיה: מכר לו שלשה בדי אילן מהו? אמר ליה רב גביהה מבי כתיל לרב אשי: ת"ש דתנן המבריך ג' גפנים ועקריהן נראין... — מבואר בלשון הראשונים ז"ל, שברוב ההברכות מכסים את העיקר באדמה, ויוצאת גפן אחת. ולפעמים משאיר גם את העיקר. וזהו 'ועיקריהם נראים' — שצורת ההברכה היתה כזו שהעיקר נראה, כלומר, הברכה של הוצאת שני גפנים. והשמיענו כאן שנחשבים הם ה' גפנים אף על פי שיוצאין שני גפנים משורש אחד. (וכן פרש הראב"ד — הל' כלאים ו,ט).

(ואולם הרמב"ם שם) פרש שהנידון על צירוף העיקרים עם הכרם (לענין שיעור הרחקת הזרעים